

UJHÁZI LÓRÁND

Szent helyek istentiszteleti tevékenységen kívüli felhasználásának hatályos jogi szabályozása

A szent helyek megóvása és hasznosítása, illetve hasznosíthatósága egyszerre aktuális kérdése a kánoni jogalkotásnak, az egyes helyi egyházak mindennapi gyakorlatának, de az állami és városi vezetésnek is.

Európa nagyvárosait a keresztény kultúra és a keresztény építészet remekei gazdagítják. Eredetileg ezek az épületek elsősorban nem esztétikai gyönyörködtetés céljából, illetve turista látványosságoknak épültek, hanem Krisztus népének istentiszteleti helyének – szent helyeknek szánták őket. A Katolikus Egyház ezekre az épületekre ma is úgy tekint, mint amelyek az istentisztelet helyei, amellet, hogy tisztában van az egyes épületek művészeti értékével is.

A szekularizáció és a dezurbanizáció hatására azonban az európai belvárosok templomainak – melyek művészeti szempontból az igazi értékeket jelentik – istentiszteleti célból való látogatottsága erősen lecsökkent. Továbbá a paphiány miatt ezeknek a templomoknak jelentős részében szentmise már vagy egyáltalán nincs, vagy csak nagyon ritkán. Ezért szinte minden nagyvárosi egyházmegye feltette a kérdést, mi legyen ezekkel a templomokkal? Mi az, amit az épület jellege még elbír? Kiknek és milyen feltételekkel lehet átadni? Milyen garancia van az Egyház számára a későbbi ellenőrzésre, ha egyszer már átadta az épületet más jellegű használatra? Esetleg milyen kötelességei vannak a modern államnak az ilyen társadalmi értékek megőrzésében?

I. SZENT HELYEK

A szent helyekre vonatkozó joganyagot a jogalkotó az Egyházi Törvénykönyv negyedik könyvében az Egyház megszentelői feladata alatt külön részben tárgyalja (1205–1243. k.). A CIC először általánosan a szent helyekről (1205–1213. k.), majd kifejezetten a templomokról (1214–1222. k.), a kápolnákról,

magán és házi kápolnákról (1223–1229. k.), kegyhelyekről (1230–1234. k.), oltárokról (1235–1239. k.), végül pedig a temetőkről (1240–1243. k.) beszél.

A jogalkotó röviden mutatja be a szent jelleg elnyerésének feltételét. E szerint a szent helyek a liturgikus könyvekben előírt felszenteléssel vagy áldással nyerik el szent jellegüket (1205. k.). A szentelés és áldás pontos bemutatása nem a törvénykönyvben, hanem a liturgikus könyvekben található.¹ A szenteléssel vagy áldással az egyházi hatóság a szent helyeket – templomokat, kápolnákat – kiveszi a mindennapi, profán használatból.²

A szent helyek minden esetben valamilyen egyházi jogi személyhez kapcsolódnak – plébánia, szerzetesközösség. A jogalkotó már a szent helyekre vonatkozó bevezető kánonban (1205. k.) megjelelői a szent helyek küldetését, mely szerint azok az istentiszteletre és a hívők temetkezésére vannak rendelve. A szent helyek között a katedrálisok különleges méltósággal rendelkeznek. Szent jellegüket ünnepélyes áldással nyerik el (1217. k.), az adott egyházmegyében a klérus és a Krisztus-hívők liturgikus tevékenységének központja (382. k. 4. §). Sőt a CIC kifejezetten kéri a megyéspüspököket, hogy a nagy ünnepeken a katedrálisokban mutassák be a szentmisét (382. k. 4. §). A helyi közösségek életében pedig a plébániatemplom rendelkezik nagy jelentőséggel (389. k.). Ez a helyi közösség liturgikus életének központja. Ezért bár előfordulhat, hogy a plébániának nincs saját temploma – éppen építés alatt van, vagy megrongálódott –, de a cél, hogy legyen olyan templom, saját liturgikus tér, ahol az istentiszteleti tevékenység történik. Emellett léteznek a közösségi élet szempontjából kevésbé jelentős szent helyek: templomigazgatóságok (556–563. k.), kegyhelyek (1230. k.), kápolnák (1229. k.) is.

A szent helyek mellett, hogy Krisztus népe számára az istentisztelet végzésének helyei, össztársadalmi értéket is képviselnek. A templomok és kápolnák jelentős része műemléképület, és az egész közösséget gazdagítja. Több országban a Katolikus Egyház és az adott állam közötti szerződés („konkordátum”) külön kitér a műemlék jellegű épületek védelmének, felújításának és fenntartásának kérdésére.³ Valóban olyan horderejű kérdésről van szó, ahol közös társadalmi összefogásra van szükség. Magyarországon is, mint a legtöbb európai országban,

¹ Vö. UJHÁZI LÓRÁND: Az áldások helye és szerepe az Egyház életében és jogában, *Sapientiana* 1 (2008/1) 26–46.

² Vö. NICHOLAS SCHÖCH: Relegation of Churches to Profane Use (C. 1222. § 2); Resons and Procedure, *The Jurist* 67 (2007) 485.

³ Vö. FLAVIA HÜBLER PETRONCELLI: *I beni culturali religiosi. Quali prospettive di tutela*, Jovene, Napoli, 1996; LUCIA SCALERA: *Beni culturali e „Nuovo concordato”*, Giuffrè, Milano, 1990.

a templomok fenntartása, felújítása az egyházi közösségek erejét meghaladja.⁴ A templomok építésénél a templom építtetője (kegyúr – amely adott esetben lehetett egy város is) nemcsak a földterületet adta és nemcsak a templom építetetését vállalta, hanem a templom számára olyan jövedelemforrást hozott létre, amely a templom fenntartását, felújítását vagy a templomban szolgálatot teljesítő papság megélhetését is lehetővé tette.⁵ Éppen ezért volt, hogy mikor már a kodifikáció után az egyházi jogalkotás a kegyúri jogok visszaszorítása mellett foglalt állást, Magyarországon, különösen Budapesten nemhogy visszaszorult volna, hanem megerősödött a kegyúrság intézménye. Így ugyanis a városok a plébániák fenntartásának terheit jelentős részben magukra vállalták.⁶ A két háború között a szabad királyi városok nagyon bőkezűen teljesítették a főkegyúri jogokat.⁷ Ma ezek az anyagi források – mikor az épületek rossz állapota miatt ez valóban fontos lenne – már nem állnak az Egyház rendelkezésére.

Már a hatályos Egyházi Törvénykönyv előkészítésénél sokan szembesültek a szent helyek nyugat-európai helyzetével,⁸ és felmerült a kérdés: hogyan lehet a legjobban kihasználni, de egyben megőrizni ezeket az épületeket. A legtöbb esetben, amellett, hogy a szent helyeken továbbra is van istentiszteleti tevékenység, egyéb tevékenységnek is – például tudományos rendezvényeknek, kiállításnak stb. is helyet adnak. Sőt ha arányaiban nézzük, akkor nem ritka, hogy a nagyvárosok bazilikáiban, régi templomaiban csak töredékében történik az a tevékenység – istentisztelet –, amiért ezek az épületek vannak. A nap nagy ré-

⁴ Vö. VINCENZO MOSCA: I luoghi e tempi sacri, in AA. VV., *Il diritto nel mistero della chiesa*, Pontificia Università Lateranense, Roma, Vol. III, 2004, 357–358.

⁵ A három adományozó – aki vállalta a földterület adományozását, az építést, illetve a fenntartást – nem feltétlenül volt ugyanaz. Előfordult, hogy több felajánló volt (*in solidum*), de mindig kellett, hogy legyen olyan, aki a fenntartást vállalta. SZEREDY JÓZSEF: *Egyházjog*, Madarász E. Könyvnyomdája, Pécs, Vol. II, 1883, 861–862. Lásd még CSIZMADIA ANDOR: Állam és egyház I. Istvántól II. Józsefíg: A magyar királyok és az egyház vitája a főkegyúri jogról, *Világosság* 5 (1964/1) 14–19.; CSIZMADIA ANDOR: Főkegyurak és a végrehajtóik: Az állam és az egyházak Magyarországon a kapitalista korban, *Világosság* 5 (1964/4) 205–211.

⁶ Vö. CSIZMADIA ANDOR: *Főkegyurak és a végrehajtóik: Az állam és az egyházak Magyarországon a kapitalista korban*, i. m. 210.

⁷ Vö. CSIZMADIA ANDOR: *A magyar állam és egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 382.

⁸ Vö. JULIO MANZANARES: De aedificio sacro problemata recentiora atque nova codificatio, *Periodica* 63 (1974) 69–70.

szében turisztálványosságot jelentenek, hangversenyeknek és tudományos konferenciáknak adnak otthont.

II. A SZENT HELYEKEN AZ ISTENTISZTELETI TEVÉKENYSÉG MELLETT VÉGEZHETŐ TEVÉKENYSÉGEK

Amíg a szent hely szent jellegét nem veszítette el, addig az alapelv, hogy a hely istentiszteleti tevékenységre van rendelve (1205. k., 1210. k.). Más tevékenység legfeljebb lehetséges, de nem ez a hely elsődleges funkciója. Hagyományosan három nagy csoportját szokás megkülönböztetni a szent helyek más jellegű használatának.

1. Események, melyek az istentisztelet, a kegyesség – *pietas* – és a vallási értékek előmozdítására irányulnak.

2. Olyan világi – profán – események, melyek nincsenek ellentétben a hely szentségével.

3. Olyan világi események, melyek ellentétesek a hely szentségével.⁹

Ez utóbbit semmilyen körülmények között nem szabad megengedni. A templomok kapcsán a jogalkotó kifejezetten megerősíti, hogy az „illetékeseknek legyen gondja arra, hogy a templomokban megőrizték az Isten házához illő tisztaságot és ékességet, és távol tartsanak mindent, ami a hely szentségével nem fér össze” (1220. k. 1. §).

Ezzel szemben olyan eseményeket, melyek a hely szentségével nem ellentétesek, a hatályos jogalkotás értelmében lehet rendezni. Ugyanakkor a jogalkotó a mérlegelés jogát az ordináriusra bízta (1210. k.), hiszen minden „egyéb jellegű használat” egyedi elbírálást igényel. Az elbírálásra az ordináriusnál alacsonyabb hatóság (plébános, plébániai kormányzó, templom és kápolnaigazgató) nem jogosult. Nem szükséges azonban az ordinárius külön hozzájárulása olyan, nem kifejezetten istentiszteleti cselekményekhez, melyek éppen az istentisztelet vagy a vallásos buzgóság előmozdítására irányulnak.¹⁰ Így a vallásos kérdésekkel foglalkozó tudományos előadások – feltéve a személy igazhitűségét – nem igényelnek külön hozzájárulást. Ugyancsak nem kell az ordinárius külön

⁹ Vö. JOSÉ TOMÁS MARTÍN DE AGAR: Kommentár az 1210. kánonhoz, in Juan Ignatio Arrieta (ed.): *Codice di Diritto Canonico e Leggi Complementari Commentato*, Coletti, Roma, 2004, 801.

¹⁰ Vö. JOHN HUELS: Kommentár az 1210. kánonhoz, in John Beal – James Coriden – Thomas Green (eds.): *New Commentary on the Code of Canon Law*, Paulist Press, New York, 1989, 1427.

hozzájárulása azokhoz a koncertekhez, melyek vallásos témájúak. Az Istentiszteleti Kongregáció 1987-ben az egyes püspöki konferenciák elnökei és a liturgikus bizottságok vezetői számára körlevelet juttatott el. A körlevélből világosan kiderül a Szentszék szándéka, mely szerint olyan koncertek esetén, melyek vallási témájúak, a keresztény lelkeséget és a vallási buzgóságot mélyítik el, nem szükséges az ordinárius engedélye. Ezzel szemben a nem vallási témájú koncertek esetén ki kell kérni az ordinárius engedélyét.¹¹

Az ordinárius az engedély megadásáról szabadon dönt. Előfordulhat, hogy ugyanolyan jellegű tevékenységre az egyik esetben engedélyt ad az ordinárius, de más esetben megtagadja. Ez érthető, hiszen nemcsak magát az eseményt kell vizsgálni, hanem az egyéb körülményeket is. Például, ha egy film forgatására kérnek engedélyt, a színész egyéb szereplései, életvitele is sokat számít. Ha a színész egyébként botrányos életet él, teljesen érthető, hogy az ordinárius még egy olyan film forgatására sem adja meg az engedélyt, amely egyébként erkölcsileg és vallásilag kifogástalan.¹²

A szent helyek semmilyen körülmények között nem adhatnak helyet politikai összejöveteleknek és kereskedelmi céloknak.¹³

III. SZENT HELY SZENT JELLEGÉNEK ELVESZÍTÉSE ÉS PROFÁN CÉLOKRA VALÓ FELHASZNÁLÁSA

A szent helyek nem csak ideiglenesen és nem csak a liturgikus használattal párhuzamosan adhatnak helyet más jellegű tevékenységnek. Előfordulhat, hogy a szent hely végleg elveszíti szent jellegét. Ez történhet *de facto*, ténylegesen, vagy az egyházi hatóság intézkedése által.¹⁴ A szent helyek elveszítik felszenteltségüket, „ha nagyrészt romba dőlnek, vagy az illetékes ordinárius határozata által, vagy ha ténylegesen és tartósan közönséges használatba kerülnek” (1212. k.). A szent helyek szent jellegének elvesztésére vonatkozó általános meghatározás

¹¹ Vö. SC. Cult.: Litt.Circ., 1987. XI. 5, *Notitiae* 24 (1988) 3–10. Kifejezetten a koncertek vonatkozásában lásd JOHN HUELS: Canonical Comments on Concerts in Churches, *Worship* 62 (1988) 165–172.

¹² Vö. SC. Cons.: Decr., 1912. XII. 10, *AAS* 4 (1912) 742.

¹³ Vö. JOHN HUELS: *Kommentár az 1210. kánonhoz*, i. m. 1427. Régi szerzők még azt is hoztatték, hogy a kereskedés még akkor is tilos, ha a bevételt jámbor célra fordítják. Vö. BÁNK JÓZSEF: *Kánoni Jog*, Szent István Társulat, Budapest, 1963, Vol. II, 295.

¹⁴ Vö. JOSÉ TOMÁS MARTÍN DE AGAR: *Kommentár az 1212. kánonhoz*, i. m. 802.

újdomság a hatályos CIC-ben, hiszen a régi törvénykönyv még csak a templomokkal foglalkozott (1917-es CIC, 1170. k.). Az új CIC szóhasználata is megváltozott. Bár a kánonjogi irodalom általánosan ma is használja a *deszekralizáció* és a *szekularizáció* kifejezéseket,¹⁵ de az új törvénykönyv már csak egyszerűen a „szent jelleg elvesztéséről” beszél.

A kánonjog történelmében egészen Gratianus koráig nem tettek éles különbséget a templom meggyalázása – *violatio* – és a szent jelleg elvesztése között. Így a templom pusztulása mellett azt az esetet is a szent jelleg elvesztéseként értékelték, ha a főoltárt lerombolták vagy elvitték, illetve ha vérontás vagy parázناسág történt a templomban. Ehhez később még a templomban elkövetett öngyilkosságot és a kiközösítettek és pogányok templomba való eltemetését is hozzávették.¹⁶

A hatályos CIC szövegéből az derül ki, hogy ha a szent helyek nagyrészt romba dőlnek, nincs szükség arra, hogy az egyházi hatóság külön kinyilvánítsa, hogy a szent hely elvesztette szent jellegét. Ugyanakkor kérdéses, hogy ki ítéli meg, hogy a kánon szövege alapján mikor tekinthető az épület „nagyrészt romba dőltnak”. Vannak szerzők, akik a „nagyrészt romba dőlt” alatt azt értik, ha nagyobb felújítás nélkül nem lehet istentiszteleti célokra használni.¹⁷ Mások „ha teljesen lebontják, vagy ha a falak nagy része leomlott”, de „a tető vagy a templom kisebb részeinek leomlása nem vonja maga után a szent jelleg elvesztését”.¹⁸ Ugyanígy ha a templom egy része leég, vagy a templombelsőt éri hasonló sérülés, nem lehet a templomot nagyobb részt romba dőltnak, és így a szent jelleget elvesztettnek tekinteni.¹⁹ Mindemellett országonként, kultúránként nagy eltérés lehet annak megítélésében, hogy mikor gondolkodnak úgy egy épületről, hogy az nagyobb felújítás nélkül nem használható liturgikus célokra, vagy nagyrészt romba dőlt. Nem beszélve arról, hogy a kánon romba dőlésről beszél. De mi van azokkal a szent helyekkel, melyek nem dőltek ugyan romba, de valamilyen okból – akár elektromos vezetékek elhasználódása miatt stb. – nem használhatóak, sőt talán életveszélyesek is. Jelentéktelenebb külső átalakítások – tipikusan ilyen napjainkban a templomtoronyba szerelt antenna – nem érintik a hely szent jellegét.

¹⁵ Vö. WINFRIED AYMANS – KLAUS MÖRSDORF: *Kanonisches Recht*, Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich, Vol. III, 2007, 572.

¹⁶ Vö. MICHAEL SMITH FOSTER: The Violation of a Church (Canon 1211), *The Jurist* 49 (1989) 696–697.

¹⁷ Vö. JOHN HUELS: *Kommentár az 1210. kánonhoz*, i. m. 1428.

¹⁸ BÁNK JÓZSEF: *Kánoni Jog*, i. m. 266.

¹⁹ Vö. HERIBERT JONE: *Kommentár az 1917-es CIC 1170. kánonjához*, in *Gesetzbuch des kanonischen Rechtes Erklärung der Kanones*, Ferdinand Schöningh, Wien – Zürich, Vol. II, 1940, 366.

A CIC a szent jelleg elvesztésénél nem utal arra, hogy lenne-e bármilyen különbség a szent hely romba dőlésének okai között. Így bármilyen ok előidézhetheti: természeti katasztrófa, háború, terrortámadás stb.²⁰

Természetesen attól, hogy az ingatlan romba dőlt és a szent hely *de facto* elvesztette „szent jellegét”, még nagyon sok gyakorlati kérdés és világi jogi nehézség megoldatlan marad. Ez nem csak azokban a falvakban jelent nehézséget, ahol a paphiány miatt nincs állandó lelkipásztori ellátás.

Budapesten is volt olyan templom, melyet 1946-ban államosítottak, de továbbra is egyházi használatban maradt. 1992-ben új templomot szenteltek fel, a régi templom pedig használaton kívül került. A plébánia felelős lelkipásztora csak 2001-ben szembesült azzal, hogy a telek nincs a plébánia nevében, de a visszaigénylésre irányuló kereseti igény már elévült. Tíz év telt el, mire a templom visszakerült az egyházmegye tulajdonába, de ez a tíz év pont elég volt ahhoz, hogy a templom „nagyreszt romba dőljön” (1212. k.). Előfordulhat, hogy a „nagyreszt romba dőlt” templomot már nem lehet megmenteni, és le kell rombolni. Régi hagyomány szerint ilyen végső esetben a templom keresztjét még a templom lerombolása előtt leveszik.²¹

A CIC szövegéből úgy tűnik, az ordináriusnak akkor sem kell külön kinyilvánítani, hogy a szent hely elvesztette szent jellegét, ha szent hely ténylegesen és tartósan profán használatba kerül. Itt azonban az is kérdéses, hogy mi számít tartós használatnak. A tényleges és tartós profán használatra vonatkozóan a törvénykönyv átdolgozása alatt volt egy olyan szövegtervezet, amely az 1212. kánon szövegébe beiktatta volna, hogy csak a „rosszhiszemű” tartós és tényleges profán használat váltja ki a szent jelleg elvesztését.²² Végül a tervezetet nem fogadták el, mert a jogalkotó csak a valóságos, tartós profán használatra, de nem a profán használat motivációjára akart utalni. Ugyanakkor a törvénykönyv nem határozza meg pontosan, hogy mennyi ideig kell tartani a tényleges és tartós profán használatnak. Ezért feltételezhetjük, hogy ennek pontosabb meghatározása az egyes esetekben az ordináriusra vagy a részleges jogra tartozik.

²⁰ A templomok ilyen jellegű támadásnak leginkább az egyes keleti (iszlám) országokban vannak kitéve. Ezekben a területeken leginkább keleti saját jogú katolikus közösségek találhatók, azonban a CCEO nem tartalmaz a CIC 1212. kánonjával, a *de facto* szent jelleg elvesztését kimondó kánonnal megegyező rendelkezést.

²¹ Vö. NICHOLAS SCHÖCH: *Relegation of Churches to Profane Use* (C. 1222. § 2); *Resons and Procedure*, i. m. 489.

²² Vö. *Communications* 12 (1980) 331–332.

IV. A TEMPLOMOK SZENT JELLEGÉNEK ELVESZÍTÉSE ÉS MÁS JELLEGŰ HASZNÁLATA

A jogalkotó a szent helyek közül a templomok szent jellegének elvesztésére külön kitér. A templomok jelentik az istentisztelet elsődleges helyét és a Katolikus Egyház ingatlanállományának többségét. A jogalkotó ma is szigorúbb követelményeket támaszt a templomokkal kapcsolatban, mint általában a szent helyek vonatkozásában. De még ez a szigorúbb megfogalmazás is enyhébb, mint a kodifikáció előtti jogi szabályozás. A régi egyházi jogi szabályozás értelmében ugyanis a templomot, melyet istentiszteleti célokra szenteltek fel, nem lehetett többé profán használatra átadni.²³ Jelentős változtatást ezen a területen az 1917-es Törvénykönyv vezetett be. A kodifikált jog már megengedte, hogy az ordinárius, ha nem lehetett egy templomot tovább istentiszteleti célra használni, akkor átadja profán, de nem szennyes használatra (1917-es CIC, 1187. k.). A hatályos CIC is hasonlóan rendelkezik. Ha egy templomot semmiképpen sem lehet istentiszteleti célokra használni, és nincs is lehetőség a helyreállításra, akkor a megyéspüspök a templomot átadhatja közönséges, de nem szennyes használatra (1222. k. 1. §).

A templomok tekintetében szigorúbb a jogszabály, mint általában a szent helyek vonatkozásában. Először is nem általánosan az ordinárius, hanem egyedül a megyéspüspök joga, hogy a templomot profán használatba adja. További megkorlátozás, hogy a megyéspüspök a templomot „szennyes” használatba nem adhatja át. Bár a korlátozás logikus, de nehéz meghatározni, hogy pontosan hol húzódik a határ, amin túl szennyes használatról lehet beszélni. Egyes szerzők szennyes használatnak nevezik az éttermet, a piacot, a mozit,²⁴ a diszkót,²⁵ de a valóságban sok helyen éppen éttermekké és kávéházakká alakítottak át a profán használatra átadott templomokat. Másrészt a későbbi tulajdonostól már semmilyen jogi garanciát nem lehet kérni arra vonatkozóan, hogy a későbbiekben hogyan hasznosítja az ingatlant, vagy a továbbértékesítés után az új tulajdonosok mire fogják felhasználni.²⁶ A templomok hasznosíthatósága eleve nagyon lehatárolt: más felkezelet tudja istentiszteleti célokra használni, vagy kulturális központokat, kiállít-

²³ Vö. JÓZEF KRUKOWSKI: Kommentár az 1222. kánonhoz, in Ángel Marzoa – Jorge Miras – Rafael Rodríguez-Ocaña (eds.): *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, Wilson and Lafleur, Montreal, 2004, Vol. III/2, 1823.

²⁴ Vö. JOSÉ TOMÁS MARTÍN DE AGAR: *Kommentár az 1222. kánonhoz*, i. m. 802.

²⁵ Vö. BRUNO FABIO PIGHIN: *Diritto sacramentale*, Marcianum Press, Venezia, 2006, 436.

²⁶ Vö. JÓZEF KRUKOWSKI: *Kommentár az 1222. kánonhoz*, i. m. 1825.

tótermeket lehet kialakítani a régi katolikus templomokból. Ez azonban azt eredményezi, hogy meglehetősen alacsony áron lehet csak a templomot „értékesíteni”. Magyarországon az is kérdéses, hogy lenne-e erre fizetőképes kereslet?

Az Egyesült Államokban és Kanadában nem ritka, hogy úgy alakítják ki a templomokat, hogy a későbbiekben könnyebben lehessen – leginkább mint raktár – értékesíteni. Ez egyrészt sem elméletileg nem elfogadott eljárás, hiszen a hatályos jog fényében a szerzők többsége inkább az előzetes mérlegelésre és nem a későbbi átalakíthatóságra helyezi a hangsúlyt.²⁷ Másrészt az amerikai példát nem lehet az európai helyzetre alkalmazni, hiszen az egyes templomok az európai országokban sokkal stabilabban épültek, sokkal kevésbé a célszerűségtől vezérelt építmények, viszont meghatározzák egy ország, egy város vagy régió kulturális, vallási, történelmi azonosságát.²⁸ A templomokhoz való erőteljesebb ragaszkodáshoz az előnyök mellett szomorú tapasztalatok is társulnak, hiszen az európai háborúkban – például a balkáni háborúkban, a 90-es években – mindig a másik etnikum templomait akarták szisztematikusan lerombolni az etnikai tisztogatás keretében. Vagyis az európai országokban sokkal nagyobb az érzelmi kötődés a templomokhoz, mintsem pusztán praktikus okból tömegével el lehetne adni, vagy le lehetne őket bontani.

A hatályos kánoni előírások szerint a templom profán használatba kerülhet, mikor semmiképpen nem lehet istentiszteleti célra használni, illetve mikor nincs lehetőség a templom helyreállítására. Ilyen esetben a megyéspüspök közigazgatási intézkedéssel átadhatja a templomot profán, de nem szennyes használatra (1222. k. 1. §). A megyéspüspök mérlegelve a körülményeket, saját belátása szerint dönt. Egyes szerzők azonban megjegyzik, ilyen esetben is hasznos, ha a megyéspüspök legalább néhány szakértő véleményét kikéri.²⁹ Továbbá a későbbi félreértések elkerülése érdekében ilyen esetben is ajánlatos, ha a megyéspüspök határozatban rögzíti a templom megrongálódásának, illetve profán használatba kerülésének tényét.³⁰

A megyéspüspök nemcsak a templom megrongálódása miatt, hanem más „súlyos okból” is átadhatja a templomot profán, de nem szennyes használatba. A Kódex nem határozza meg pontosan, mit értsünk „egyéb súlyos ok” alatt, de nem a teljes lehetetlenségről van szó. Így előfordulhat, hogy nagy áldozatvállá-

²⁷ Vö. MARINO MOSCONI: Chiesa e chiese: le norme canoniche relative alla costruzione di una nuova chiesa, *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 13 (2000) 248–267.

²⁸ Vö. CSIZMADIA ANDOR: A mai magyar város, *Katholikus Szemle* 53 (1939/8) 489–490.

²⁹ Vö. JÓZSEF KRUKOWSKI: *Kommentár az 1222. kánonhoz*, i. m. 1824.

³⁰ Vö. WINFRIED AYMANS – KLAUS MÖRSDORF: *Kanonisches Recht*, i. m. 581.

lással lehetőség lenne a templom további megtartására, de nagy kiadásokat róna a templomot fenntartó jogi személyre.

Az egyéb súlyos ok, legalábbis az európai országokban leginkább anyagi természetű.³¹ Németországban egy 2007-es tanulmány szerint a püspöki konferencia 500 millió dollárt költ évenként a templomok fenntartására és állagmegóvására.³² Nem elégséges ok a templom elidegenítésére, ha a megyéspüspöknek az a „lelkipásztori terv”, hogy a templomok számát csökkentse, ha az egyházmegyei vagy a plébániai pasztorális tanács a templom elidegenítését szorgalmazza, ha a klerikusok számának jelentős csökkenése miatt az adott templomban az istentisztelet száma is jelentősen lecsökken, vagy ha a templomba járók száma csökken jelentős mértékben.³³ A templom profán használatba való átadása előtt az okok megvizsgálása is a megyéspüspök feladata. A megyéspüspök szakértőkkel megvizsgáltathatja a templom állapotát, a bevétel-kiadás arányát, a templomba járók és az istentiszteleti cselekmények számát, a környék demográfiai adatait, illetve hogy esetleg lehet-e olyan személyeket találni, akik a templom fenntartását a későbbiekben támogatják.³⁴ A megyéspüspöknek, miután meghozza a döntést, az intézkedés okait össze kell foglalni (51. k.).

Ha a megyéspüspök nem a templom megrongálódása, helyreállíthatatlansága miatt, hanem egyéb súlyos ok miatt adja át a templomot profán használatba, akkor a határozat kiadása előtt még a papi szenátus véleményét (1222. k. 2. §) is ki kell kérnie. A papi szenátus véleményének kikérése a jogcselekmény általános érvényességi feltétele (127. k.), de a megyéspüspök a szenátus véleményével ellentétes döntést is hozhat.³⁵ A megyéspüspök, ha nem akar a szenátus negatív állásfoglalásával szemben cselekedni, akkor később a kedvezőbb vélemény reményében újra összehívhatja a szenátust. Továbbá a szenátus rendelkezésére kell bocsátani mindazokat az adatokat, amelyek a véleményalkotáshoz fontosak lehetnek.

Ki kell kérni azok beleegyezését is, akiknek a templom felett törvényesen érvényesíteni kívánt jogaik vannak (1222. k. 2. §). Ez plébániai templom esetén a plébánost (532. k.), a plébániai kormányzót (540. k. 1. §), ha többen

³¹ Vö. NICHOLAS SCHÖCH: *Relegation of Churches to Profane Use* (C. 1222. § 2); *Resons and Procedure*, i. m. 492.

³² Vö. NICHOLAS SCHÖCH: *Relegation of Churches to Profane Use* (C. 1222. § 2); *Resons and Procedure*, i. m. 492.

³³ Vö. NICHOLAS SCHÖCH: *Relegation of Churches to Profane Use* (C. 1222. § 2); *Resons and Procedure*, i. m. 494.

³⁴ Vö. Sign.Ap.: Decr., 1995.V.3, Prot. n. 25931/95.

³⁵ Vö. Sign.Ap.: Decr., 1989.V.15, Prot. n. 19672/87.

vesznek részt a plébánia lelkipásztori ellátásában, akkor a lelkipásztorokat, illetve azok „irányítóját” (517. k. 2. §), a kerületi esperest (555. k.), a templomigazgatót (564–572. k.) jelentheti. Mindemellett egyes szerzők túl nagy hangsúlyt fektetnek a döntéshozatal előtti konzultációra és a vélemények kikérésére. Valóban sürgős esetben nincs idő ennyi vélemény meghallgatására, másrészt az egyházmegye elsődleges felelőse úgyszólván a megyéspüspök.

Előfordulhat, hogy a templom nem az egyházmegye tulajdona, de a lelkipásztori ellátást az egyházmegye adja. Ilyen például, mikor a templom tulajdonosa olyan szerzetesközösség, amelynek az egyházmegyében már nincs is képviselője. Ebben az esetben a templom karbantartása, felújítása, elidegenítése kapcsán nemcsak kánoni, hanem világi jogi nehézségek is fellépnek. Hasonlóan problémás helyzet, ha a templom tulajdonosa az állam, de a fenntartási kötelezettségeket nem teljesíti. Ez utóbbi esetben az elidegenítés nehezen járható út. Sokkal logikusabb, és az Egyház szempontjából is előnyösebb, ha ilyen esetekben az illetékes egyházi hatóság inkább igyekszik rábírní a másik felet a templom anyagi támogatására.

Magyarországon az önkormányzati tulajdon a kegyuraságra megy vissza. Hazánkban a templomok 66%-ának a II. világháború utánig kegyura volt, aki néha odaadta a tulajdonjogot is, néha viszont csak örökös, ingyenes, kizárólagos használati jogot adott. Ellenkező esetben az Egyház nem is fogadta el a templomot, ezért nem lehet a volt kegyúri templomokért az önkormányzatnak ma bérleti díjat kérnie.

A megyéspüspöknek tiszteletben kell tartani az adományozók szándékát is. A jogalkotó több alkalommal felhívja a figyelmet az adományozók akaratának tiszteletben tartására (1300. k., 1267. k. 3. §, 1284. k. 2. §). Itt azonban meg kell különböztetni azokat, akik valóban nagy adománnyal támogatták a templom építését vagy fenntartását azoktól, akik kisebb összegekkel – pl. vasárnapi adományokkal – támogatták a templomot.³⁶

Végül igyekezni kell, hogy a templom profán használatba való átadása folytán a „lelkek javát” semmiféle károsodás ne érje (1222. k. 2. §). A templomok profán használatba való átadása sokszor teremthet konfliktushelyzetet, hiszen a hívek többsége általában ellenzi, hogy a templom, amelyet látogatnak, profán használatba kerüljön. A megyéspüspöknek igyekezni kell minimálisra csökkenteni a hívekkel való lehetséges ütközési felületeket. Segítséget jelenthet, ha a megyéspüspök közeli templomokat ajánl fel az istentisztelet látogatására.³⁷ Ez

³⁶ Vö. NICHOLAS SCHÖCH: *Relegation of Churches to Profane Use* (C. 1222. § 2); *Resons and Procedure*, i. m. 498.

³⁷ Vö. JÓZSEF KRUKOWSKI: *Kommentár az 1222. kánonhoz*, i. m. 1824.

a probléma általában nem merül fel, ha újabb templom épült a plébánia területén, hiszen ilyenkor az új – legtöbb esetben nagyobb – templom veszi át a régi templom liturgikus szerepét és a Krisztus-hívők szolgálatát. A lelkek java, amelyről a jogalkotó beszél, nem pusztán „néhány hívőt” jelent.³⁸

Az Apostoli Szignatúra joggyakorlata értelmében a megyéspüspököknek templom „bezárása” esetén is az 1222. k. 2. §-t kell követni.³⁹

A templom elidegenítésénél is meg kell tartani az elidegenítésre és az elidegenítési értékhatárookra vonatkozó kánoni előírásokat (1291–1294. k.).

V. A SZENT HELYEK NEM KATOLIKUS KÖZÖSSÉGEK ÁLTALI HASZNÁLATA ÉS ELIDEGENÍTÉSE

A CIC nem foglalkozik külön azzal a helyzettel, mikor nem katolikus keresztény közösségek szeretnék használni vagy megvásárolni a katolikus templomot. Így ebben a nem ritka helyzetben az általános kánoni előírásokat és a teológiai alapelveket, illetve a részleges jogszabályokat kell megtartani. A Zsinatok Szent Kongregációja 1961. július 31-én leiratot adott ki, amelyben kifejezésre juttatta, hogy a nem katolikusok csak abban az esetben használhatják és vehetik meg a katolikus templomot, ha ez semmilyen botrányt nem okoz. Ami a „szektákat” vagy a nem keresztény vallásokat illeti, az egyetemes és részleges jogalkotó is szigorúbb jogszabályokat mond ki. A német püspöki konferencia említett határozata kifejezetten úgy rendelkezett, hogy a „szekták” és nem keresztény vallások részére nem szabad a szent helyeket átadni.⁴⁰

Gyakori, hogy a nem katolikus közösségek istentiszteleti hely hiányában katolikus templomok használatára kérnek engedélyt. Sőt van, hogy nemcsak istentiszteletre, hanem egyéb tevékenységre is, mint például hitoktatásra vagy szakrális zeneművek előadására, szakrális képek kiállítására is engedélyt kérnek.

³⁸ Vö. NICHOLAS SCHÖCH: *Relegation of Churches to Profane Use* (C. 1222. § 2); *Resons and Procedure*, i. m. 496.

³⁹ Vö. NICHOLAS SCHÖCH: *Relegation of Churches to Profane Use* (C. 1222. § 2); *Resons and Procedure*, i. m. 488.

⁴⁰ „Die kultische Nutzung durch nichtchristliche Religionsgemeinschaften (z. B. Islam, Buddhismus, Sekten) ist – wegen der Symbolwirkung einer solchen Maßnahme – nicht möglich. Dies geschieht mit Rücksicht auf die religiösen Gefühle der katholischen Gläubigen.” NÉMET PÜSPÖKI KONFERENCIA: Umnutzung von Kirchen Beurteilungskriterien und Entscheidungshilfen, in *Arbeitshilfen*, 175, 20, http://www.ctuuk.cz/downloads/NBK_Umnutzung.pdf

A II. Vatikáni Zsinat ökumenikus szemszögéből a nem katolikus keresztények felé szép gesztus lehet a templomok használatának engedélyezése. Azonban minden esetben tiszteletben kell tartani a hely szentségét (1210. k.), illetve legalább a használattal járó anyagi vonatkozásokat tisztázni kell. Több esetben nem az egész templom, hanem csak a templom egy részének – könyvtár, kriptá, közösségi terem stb. – használatára kérnek engedélyt.

Előfordulhat, hogy a nem katolikus közösség nemcsak párhuzamos használatra tart igényt, hanem szeretné a templomot bérbe venni. Ez különösen olyan templomok esetében gyakori, amelyet a katolikus közösség már nem használ. Ebben az esetben továbbra is a Katolikus Egyház marad a templom tulajdonosa, a szent hely nem veszíti el szent jellegét, és az egyházi hatóság felügyeleti joga, hogy a szent hely használatát ellenőrizze, továbbra is megmarad.⁴¹

A helyi körülmények ismeretében a helyi ordinárius pontosabb szabályozást adhat arra vonatkozóan, hogy a szent helyeket nem katolikus keresztények milyen feltételek mellett használhatják. Illetve, ha a kérdés egy egész ország területére kiterjed, a püspöki konferencia is adhat közelebbi előírásokat. A német püspöki konferencia például 2003. szeptember 24-én átfogó útmutatást adott a szent helyek hasznosíthatóságáról, mely magában foglalja a nem katolikus keresztény közösségek számára biztosítható lehetőségeket is. A nem katolikus közösségek időnként meg is akarják vásárolni a katolikus közösség által már nem használt templomokat. Ilyen esetben az elidegenítésre vonatkozó általános jogszabályokat kell megtartani, illetve fontos a hívek megbotránkoztatásának elkerülése.

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

Mind az Egyház hagyományából, mind a hatályos jogalkotásból az olvasható ki, hogy a templomok szent helyek, melyek szent jellegüket szenteléssel vagy áldással nyerik. Küldetésük innentől kezdve az istentisztelet szolgálata. Az egyházi hatóságnak mindent el kell követni a szent jelleg megőrzésére.

A templomok a katolikus istentiszteleti tevékenység mellett egyéb tevékenységeknek is otthont adhatnak: gyakran nem katolikus keresztények használják istentiszteleti célokra, kulturális tevékenységeknek, művészeti, kulturális eseményeknek ad otthont. Alapelv, hogy a szent helyet sohasem lehet szennyes vagy a szent helyhez méltatlan tevékenységekre használni. Így a kereskedelem, a poli-

⁴¹ Vö. NICHOLAS SCHÖCH: *Relegation of Churches to Profane Use* (C. 1222. § 2); *Reasons and Procedure*, i. m. 487.

tika soha nem használhatja fel a szent helyeket gazdasági vagy politikai céljai megvalósítására.

A templom tartós jelleggel is profán használatba kerülhet, de ez csak a legutolsó lépés, az „*ultima ratio*”⁴² lehet.

A hatályos CIC külön foglalkozik általánosságban a szent helyek (1212. k.) és külön a templomok szent jellegének elvesztésével. A szent helyeket, ha nagyrészt romba dőlnek (1212. k.), vagy ha a templomokat semmiképpen nem lehet istentiszteleti célokra használni, és nincs lehetőség a felújításra (1222. k. 1. §) sem, akkor a megyéspüspök átadhatja profán, de nem szennyes használatba. A tényeknek azonban objektíve értékelhetőnek kell lenni: a falak leomlottak, a templom nagyobb felújítás nélkül nem használható, a templom állapotáról szóló negatív szakértői vélemény stb. Ilyenkor is alapelv, hogy a templomokat „szennyes” használatba adni nem lehet. Azonban, hogy a CIC által használt általános kifejezés, a „szennyes” használat pontosan mit jelent, azt nehéz meghatározni, és a szerzői vélemények is nagyon eltérnek.

Nagyon fontos, hogy az amerikai és a kanadai példákat – a templomok későbbi praktikus felhasználhatóságára vonatkozóan – ne tekintsük az európai országokban abszolút követhető modellnek, hiszen Európában a templomokhoz való ragaszkodás, a templomok város-, kultúra- és identitásalkotó ereje sokkal meghatározóbb.

⁴² Vö. WINFRIED AYMANS – KLAUS MÖRSDORF: *Kanonisches Recht*, i. m. 582.